

Литература:

1. Барабаш А.С. Не хочу, чтобы "получилось как всегда" // Акредитация в сфере высшего профессионального образования России: сборник материалов Первой Всероссийской электронной научно-практической конференции экспертов в области оценки качества профессионального образования / под общей редакцией Г.Н. Мотовой. – М.: Гильдия экспертов в сфере профессионального образования, 2010.
2. Захаров В.В. Как готовить юриста: изучая русские рецепты. Очерки истории юридического образования в России второй половины XIX – начале XX века // Курск. гос. ун-т. – Курск, 2006.

ВЫКЛАДАННЕ ЮРЫДЫЧНЫХ НАВУКАЎ У ПОЛАЦКАЙ ЕЗУІЦКАЙ АКАДЭМІІ

Шчэрбік Д.В.

Пасля вызвалення ў канцы жніўня 1579 г. Полацкага замку ад маскоўскага войска, ужо 30 верасня кароль Стэфан Баторы запрашае віленскіх езуітаў да заснавання навучальнай установы ў горадзе, «калегіума, якому пазайздросцяць гіспанскія і партугальскія езуіты» [7, с. 16]. І ўжо летам 1580 г. калегіум быў адчынены. Першая калонія езуітаў складалася з а.Пятра Скаргі (рэктар), а.Станіслава Ленчыцкага і а.Яна Аланда [6, с. 12].

Нягледзячы на часам неспрыяльныя ўмовы, выкліканыя працяглымі войнамі і разбурэннямі XVI-XVIII стст., Полацкі езуіцкі калегіум ажыццяўляў сваю дзейнасць з невялікімі перапынкамі. Не перашкодзілі яго педагагічнай дзейнасці ні падзелы Рэчы Паспалітай, ні забарона ў 1773 г. Папай Кліментам XVI «Таварыства Езуса». Наадварот апошняя падзея прывяла ў Полацк найбольш вядомых езуіцкіх прафесараў і дактароў навук [1, с. 331].

Царскія ўлады напачатку ставіліся да езуітаў прыхільна, апошнія павінным былі адыграць не апошнюю ролю ў геапалітычных планах Расійскай імперыі — спачатку жадалі выкарыстаць іх знаёмства з Усходам для распаўсюджвання расійскіх уплываў на Кітай, потым, пасля эскалацыі парушэння рэлігійных правоў у Еўропе, Пецярбург спрабаваў стаць хрысціянскай сталіцай усяго кантыненту [4].

24 жніўня 1810 г. генерал ліквідаваных у Еўропе, але легальных ў Расійскай імперыі езуітаў, Т.Бжазоўскі падае міністру асветы імперыі А.К.Разумоўскаму першую просьбу аб адкрыцці Полацкай езуіцкай акадэміі. А ўжо праз два гады чарговы афіцыйны рапарт Т.Бжазоўскага быў заслуханы на паседжанні камітэта міністраў Расіі, пасля чаго 12 студзеня 1812 г. Аляксандрам I быў падпісаны Указ аб утварэнні Акадэміі: «Во уважение представленного Нам желания Белорусского дворянства и пользы для наук от соровнования между несколькими училищами равной степени, признали Мы за полезное возвести

Полоцкую иезуитскую коллегію на степень Академии, с присвоением ей преимуществ, дарованных университетам» [1, с. 336; 6, с. 57-58]. У дадзеным указе між іншага адзначалася, што ў акадэміі будуць вывучацца толькі навукі, узгодненыя з урадам, акрамя медыцыны і крымінальнага права.

Указама ад 1 сакавіка 1812 г. быў зацверджаны Прывілей Полацкай езуіцкай Акадэміі. Паводле п.2 Прывілея ў Акадэміі стваралася тры факультэты: філалагічны факультэт, факультэт вольных наукаў, філасофіі і іншых натуральных і грамадскіх навук і тэалагічны факультэт. У межах факультэта вольных навук сярод іншых прадугледжвалася выкладанне натуральнага права, прыватнага і рымскага цывільнага права. На тэалагічным факультэце – кананічнага права [6, с. 59]. П.23 Прывілея прадстаўляў Акадэміі права прысвойваць і ступені дактароў грамадзянскага і кананічнага права [6, с. 23].

3-за вайны 1812 г. педагагічная дзейнасць у Полацкай езуіцкай акадэміі распачалася толькі з восені 1813 г. У тым годзе да вучобы прыступіла толькі 84 студэнты: на факультэце тэалагічным – 25, на філасоўскім – 29, філалагічным – 30. У навучальным 1814-1815 г. лічба студэнтаў трохі вырасла: 25 тэолагаў, 66 філосафаў і знаўцаў вольных наукаў і 45 філолагаў. Таксама вядома, што ў 1818 г. усяго было 529 студэнтаў, а перад закрыццём Акадэміі іх лічба даходзіла да 700 [6, с. 65].

Штогод у Акадэміі перавыдаваўся «Збор наукаў ў Полацкай Акадэміі Таварыства Езуса», адкуль мы можам атрымаць звесткі пра юрыдычныя навукі, што ў ёй выкладаліся. Так, у 1814-1815 гг. на факультэце тэалогіі ў межах курсу па дагматычнай тэалогіі, які чыталі кс.Міхал Ляснеўскі, доктар тэалогіі і царкоўнага права, дэкан філасофскага факультэта і кс.Францішак Дзеражынскі, студэнты даведваліся пра крыніцы касцельнага права, яго паходжаньня ад Хрыста, аб сутнасці і працэдурах сакраманта пакаяння, аб сутнасці і форме сакраманту сужэнства, аб вынікаючай з Новага Завету яго непарушнасці, аб забароне шматжонства, аб праве Касцёла вызначаць перашкоды да заключэння сакраманта шлюбу для вернікаў, іх змесце [6, с. 69-71].

У Зборы за навучальны год 1818-1819 гг. дадзеную дысцыпліну выкладалі той жа кс.Ф.Дзеражынскі і кс.Ян Разавен, доктар і прафесар тэалогіі. Кс.Ф.Дзеражынскі адзначаў, што правамоцтвы па ўстанаўленні законаў і вяршэнні суда атрымлівае ад Хрыста Папа Рымскі разам з Саборам або без яго ў еднасці з Пастырамі і біскупамі. Адпаведна Касцёл мае права ўстанаўліваць права кананічнае, катораму ўсе павінны падлягаць, а тых, хто не выконвае яго, пакараннямі настаўляць або ад грамадства аддаляць. Адзначаў таксама, што духоўныя асобы маюць права валодаць маёмасцю і займаць легальна набытыя палітычныя пасады. Кс.Ян Разавен у сваю чаргу больш разглядаў не сакрамант сужэнства, а сакраманты эўхарыстыі, намашчэння хворых і святарства [6, с. 87-89].

Кананічнае права ў 1814-1815 гг. чытаў дэкан факультэта моў і літаратуры, доктар тэалогіі і кананічнага права, прафесар кананічнага права Дзэідэрыі Рыхардот. У межах яго курса выкладалася судовае кананічнае права. Пачынаў ён з вызначэння кола асобаў, што могуць распачынаць судовае справаводства, аб

судовых выдатках, аб рэквізітах скаргі, аб фармальнасцях з азняамленнем адказчыка, пра доказы і іх абвяржэнне, аб прысязе і г.д. Потым тлумачыў аб арэндзе, аб праве на вяртанне пазычанай рэчы, аб карах за няўку ў суд і інш.; высвятляў якое значэнне мае прызнанне вінаватага, яго саўдзельнікаў і інш.; якія павінны быць доказы, паказанні сведкаў, як яны павінны дапытвацца і г.д.; тлумачыў палажэнні аб прысязе, аб даўнасці па духовых справах, аб вызваленні ад судовага пакарання, аб прысудзе, яго выкананні і аб апеляцыях [6, с. 71-72].

У 1818-1819 гг. кс. Антоні Каллабота, прафесар кананічнага права і гісторыі касцёла, выкладаў дадзеную дысцыпліну некалькі з іншых пазіцый. Асноўную ўвагу ён прысвячаў абавязкам і павіннасцям клерыкаў, а таксама тым відам адказнасці, што з парушэння гэтых абавязкаў вынікаюць, у тым ліку і тых, што адносяцца да касцельнага суду [6, с. 90].

На факультэце вольных навук і філасофіі юрыдычныя веды студэнты пачыналі атрымліваць у першым класе ў межах такіх дысцыплінаў як «Этыка або маральная філасофія» і «Палітычная эканоміка і статыстыка», якія чытаў кс. Самуэль Рагоза, прафесар этыкі, палітычнай эканомікі, статыстыкі і заалогіі. Яго лекцыі абапіраліся на тэалагічную канцэпцыю права, якая паводле тамістычнай традыцыі вылучала наступныя віды законаў. Перш за ўсе гэта натуральнае права, якое створана Богам, якому ўсё без выключэнняў падпарадкаванае і якое ў дастатковай меры чалавеку адкрытае праз святло розуму. У адрозненне ад боскага натуральнага права, права народаў бярэ свой пачатак у ўсеагульнай згодзе людзей і мае сваёй мэтай забеспячэнне іх выключна зямных інтарэсаў. Але Бог даў людзям яшчэ і пісанае Боскае права, як у выглядзе Старога Завету, які быў нададзены габрэйскаму народу, так і выглядзе Новага Завету, то бок удасканаленага боскага закону, што прызначаны для ўсяго чалавецтва. Кананічнае ж права прымаецца Касцёлам па праву нададзенаму Хрыстом [6, с. 83].

У межах палітычнай эканоміі і статыстыкі акрамя іншага студэнты атрымлівалі веды пра розныя формы кіравання, іх сутнасці і межы. Прафесар даводзіў, завочна палемізуючы з радыкальнымі прыхільнікамі асветніцкіх рацыяналістычных ідэй, што ні для адной формы кіравання рэлігія не з'яўляецца перашкодай, наадварот, калі яна цесна з імі звязаная, то толькі ўмацоўвае іх. Касцельны ўрад не з'яўляецца канкурэнтам свецкага кіравання, ён мае зусім іншую сутнасць і прыроду, яны не перашкаджаюць адзін аднаму, маюць розныя мэты і ўласцівыя размежаваныя сферы рэгулявання. Пры гэтым аўтар курсу адзначаў, што якраз свабода для атэістаў прыносіць шкоду любому свецкаму ўраду, раз'ядае ўсе яго часткі [6, с. 84].

У чацвёртым класе факультэта вольных навук выкладаўся курс па грамадзянскаму праву і дыпламатыі, які чытаў кс. Клеменс Пятроўскі, прафесар грамадзянскага права і дыпламатыі. Апошнюю, праўда, ён закранаў толькі ў тых выпадках, калі разважаў пра дзяржаўныя дакументы. Пачынаў свой курс з паўтарэння ведаў аб натуральным і дзяржаўным праве, якія студэнты атрымалі з курса этыкі. Потым тлумачыў першыя два артыкулы Інстытуцыі Юстыніяна аб падзеле права народаў на права ўнутрыдзяржаўнае і міжнароднае, якое вынікае з

натуральнага розуму і аднолькава абароненае ва ўсіх народаў, і пра крыніцы дзяржаўнага права. Потым прафесар тлумачыў другі артыкул першай кнігі Пандэктаў пра падзел права на публічнае і прыватнае, што складаецца з палажэнняў натуральнага права, міжнароднага права і грамадзянскага права. Гэтыя артыкулы, на яго думку, як бы закладалі падмурак для рымскага грамадзянскага права, былі яго пачаткам [6, с. 76].

Далей у межах дысцыпліны выкладаліся некаторыя агульныя правілы, што датычыліся асобаў і рэчаў у агульным сэнсе, потым ішло выкладанне гісторыі рымскага права, і нарэшце прафесар прыступаў да выкладання збору права Юстыніяна, выбіраючы найважнейшыя палажэнні, што не страцілі актуальнасці ў часы Полацкай акадэміі.

Выкладанне рымскага грамадзянскага права будавалася паводле інстытуцыйнай сістэмы. Спачатку ішлі лекцыі датычныя прававога статусу асобы. Аўтар курсу выкладаў палажэнні аб абавязках розных катэгорый насельніцтва: вольных, вызваленых і слугаў; пералічваў абавязкі асобаў, што знаходзіліся ў шлюбе, аб сутнасці і ўстанаўленні апекі, патрабаванняў да апекуноў, іх правамоцтвах і абавязках і інш. [6, с. 76].

Наступны інстытут, які разглядаў прафесар Пятроўскі, быў інстытут рэчаў. На лекцыях выкладаліся веды пра віды рэчаў, пра спосабы набыцця маёмасці. Лектар указваў, што найбольш спрэчак выклікае перадача маёмасці ў спадчыну. Таму у межах курсу асабліва звярталася ўвага на пытанні перадачы спадчыны па закону і па завяшчанні, аб розных відах завяшчанняў і іх юрыдычнай важкасці і інш. [6, с. 76].

Праз раскрыццё выпадкаў далучэння да завяшчанняў умоваў аб дарэнні маёмасці прафесар К.Пятроўскі пераходзіў да важнасці дамоваў, формаў кантрактаў, умоваў іх абавязковасці. Асаблівую увагу ён надаваў дамовам абмену, займу, залогу рухомах і нерухомах рэчаў і інш. Напрыканцы спыняўся на пытаннях абавязкаў вынікаючых з дамоваў.

Наступны раздзел курса быў прысвечаны правапарушэнням. Спачатку прафесар К.Пятроўскі распавядаў агульныя характарыстыкі злачынстваў, спыняўся на іх шматлікіх відах, а закончваў разглядам відаў пакаранняў, якія выкарыстоўваліся ў старажытным Рыме. [6, с. 77].

Апошняя частка курса была прысвечана правасуддзю. Праграма датычылася асноўных палажэнняў правасуддзя, іх асноўных відаў, важнейшых спосабаў дасягнення справядлівасці (дазнання), розных пытанняў датычных як грамадзянскага, так і крымінальнага працэсу. Асаблівая ўвага прысвячалася абавязкам суддзяў [6, с. 77].

Вывучэнне расійскага права ішло ўзаемасувязі з правам рымскім. Прафесар спачатку апавядаў пра палажэнні рымскага права, а потым каментыраваў гэтыя палажэнні права расійскага.

Паспяховае вывучэнне прыводзіла да атрымання акадэмічных ступеней, у тыя часы іх было 4: правадзейнага студэнта, кандыдата, магістра і доктара. Калі пасля заканчэння ўніверсітэту на дзяржаўную службу паступаў кандыдат, то ён атрымліваў чын XII класа (губернскі сакратар - прыраўноўвалася да чыну

паручніка), магістр — IX (тытулярны саветнік – адпавядае чыну капітана), доктар — VIII (калежскі асэсар - чыну маёра) [5, с. 288].

Кандыдатам ці магістрам па дысцыплінам факультэта вольных мастацтваў мог стаць кожны выпускнік пасля праслухоўвання адпаведнага курсу з дапаможнымі дысцыплінамі, які паказаў неабходныя веды (магістр пры гэтым абараняў пісьмовую працу). Ступень жа доктара атрымліваў толькі той, хто бліскуча асвоіў філасофскія і вольныя навукі і вытрымаў строгі іспыт з праявай выключных ведаў, публічна абараніў доктарскую дысертацыю. Полацкая акадэмія магла пахваліцца дасягненнямі сваіх студэнтаў. Т.Блінова ў сваёй манаграфіі прыводзіць сведчанне, што з верасня 1814 г. па верасень 1819 г. розныя ступені былі прысвоены 123 яе выпускнікам. З іх 17 чалавек атрымалі ступені дактароў тэалогіі і кананічнага права, сярод іх у 1815 г. І.Сулетыцкі, І.Яцэвіч, Я.Шулякевіч; К.Сірацінскі (1816); К.Зубрыцкі і І.Цывінскі (1818); 43 чалавекі - ступені дактароў грамадзянскага права і 3 чалавека – ступені кандыдата юрыспрудэнцыі [3, с. 179].

Дактарам прысвойваўся дыплом, дзе ад імя рэктара і акадэмічнага савету абвяшчалася, аб тым, што гаспадар дыплама вывучыў адпаведныя спецыяльнасці курсы і паказаў свае веды на акадэмічным іспыце, за што яму прысвойваецца навуковая ступень з правам карыстацца ўсімі прывілеямі, якія нададзены ўладальнікам дадзенага звання.

Актыўнасць езуітаў прыносіла плён ордэну. Каталіцкая вера пашыралася, у тым ліку і за кошт грэка-католікаў і праваслаўных. Сярод неафітаў ордэну ў Расійскай імперыі былі нават пляменнік міністра асветы князя А.М.Галіцына, сын члена Дзяржаўнага савету - князь І.Гагарын і інш. [1, с. 342]. У выніку ў праваслаўных праўрадавых колах расла незадаволенасць ордэнам.

У 1815 г. сябраў «Таварыства Езуса» выслалі з Пецярбурга ў Полацк, з 1817 г. у Акадэмію забаронена прымаць асобаў, што не адносяцца да рыма-каталіцкага веравызнання. І, нарэшце, 13 сакавіка 1820 г. міністр духоўных спраў і народнай асветы князь А.М.Галіцын падрыхтаваў даклад, у якім езуітаў абвінавачвалі ў празелітызме, што яны «действуют среди государства благоустроенного, как в стране, светом христианским незаренной» [2, с. 114]. У дакладзе прадугледжвалася «1. Иезуитов как забывших священный долг не только благодарности, но и подданнической присяги и потому недостойных пользоваться покровительством российских законов выслать под присмотром полиции за пределы государства и впредь ни под каким видом и наименованием не впускать в Россию. 2. Полоцкую иезуицкую Академию и подведомственные ей училища упразднить...» [2, с. 115]. Імператар Аляксандр I у той жа дзень зацвердзіў даклад і да чэрвеня месяца 1820 г. езуіты пакінулі Расію.

Такім чынам, за сваю не вельмі працяглую гісторыю Полацкая езуіцкая акадэмія распачала традыцыю вышэйшай юрыдычнай адукацыі на землях Прыдзвіння, спрычынілася да пашырэння юрыдычных ведаў, зрабіла значны ўнёсак у педагагічную навуку Беларусі.

Літаратура:

1. Арлоў, У. Таямніцы Полацкай гісторыі / У. Арлоў. – Мн. : Полымя, 2000. – 464 с.
2. Археографічны зборнік дакументаў, адносячыся да гісторыі Северо-Западнай Русі : выдаваны пры Управленні Віленскага ўчебнага акруга/ [сост. П. А. Гільтебрандт, Ф. Г. Елеонскі, А. Л. Міротворцаў] . - Вільна : Печ. Губ. правлення , 1867-1904 . - Т. 5 (дадатковы) / Изд. О. Щербицким и А. Демьяновичем. - 1871. - XVI, 256, 136 с. // Онлайн бібліятэка Царскага села. [Электронны рэсурс]. – Режим доступа : <http://book-old.ru/BookLibrary/04300-Sbornik-Severozapadnoy-Rusi/1871.-Arheograficheskiy-sbornik-dokumentov-...-Severozapadnoy-Rusi.-Tom-5-dopolnitelnyiy.html>. – Дата доступа : 15.02.12.
3. Блінова, Т.Б. Іезуіты ў Беларусі (Іх роля ў арганізацыі адукацыі і просвіты) / Т.Б. Блінова. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 425 с.
4. Серабракоў, З. Філязофія Акадэміі езуітаў у Полацку / З. Серабракоў // Фрагменты. – 2000. - №3-4. [Электронны рэсурс]. – Режим доступа : <http://old.knihi.com/frahmenty/9serabrawow.htm>. – Дата доступа : 15.02.2012.
5. Утвердзіцельныя Грамоты Імператарскіх Маскоўскага, Харькоўскага і Казанскага Універсітэтаў, 5 лістапада 1804 г., №21.502, 21.503, 21.504 // Зборнік Пастановаў па Міністэрству Народнага Просвіты. – Том 1. Царстваванне Аляксандра І. 1802-1825. – Санкт-Пецярбург : Тіпаграфія В.С.Балашева, 1875. – С. 286-291.
6. Giżycki, J. M. Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych / J. M. Giżycki. – Kraków : W. L. Anczyc i Spółka, 1905. // Podlaska Digital Library [Электронны рэсурс]. – Режим доступа : <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=3659&dirids=1&tab=1>. – Дата доступа : 15.02.2012.
7. Załęski, S. Jezuiti w Polsce : w skróceniu, 5 tomów w jednym, z dwoma mapami / S.Załęski. - Kraków : W. L. Anczyc i Sp., 1908. // Lower Silesian Digital Library. [Электронны рэсурс]. – Режим доступа : <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=3142&from=publication>. – Дата доступа : 15.02.2012.